

ТМ	Г. XX	Бр. 3-4	Стр. 395 - 397	Ниш	јул - децембар	1997.
-----------	--------------	----------------	-----------------------	------------	-----------------------	--------------

Pri kaz del a

Pri mqeno: 15.1.1998.

Dragan Todorovi }

СОЦИ О-ГЕОГРАФСКО І СТРА@І ВАВЕ СВРQI [КЕ КОТЛІ НЕ*

Nakon monografija Demografske karakteristike i procesi u op{ t i n i Svrqi g i Demografski razv i tak Lu` ni ce, pred nama je i tre}a pod nazi vom Svrqi { ka kotl i na - soci ogeografska i demografska prou~avawa dr Petra Golubovi }a, profesora demografije i statistike na Uni verzi tetima u Ni { u i Pri { tini . Empirijski pri stup u prou~avawu demografske problematike isto-ni h i jugoi sto-ni h krajeva Srbije dugo-godi { wa je odl i ka ovog vrednog posleni ka pi sane re-i , o ~emu svedo-i vi { e radova o kretawu i strukturi stanovni { tva topli ~kog, jablani ~kog i p-i wskog okruga, kao i soci o-demografski m karakteristi kama op{ ti -na VI asotince, Svrqi g i Bel a Pal anka. Studija o kojoj govorim rezul-tat je petogodi { weg terenskog rada na podru~ju koje obuhvata Svrqi { ka kotl i na u perio du 1980–1985. godine, po konceptu dru{ tveno-geografski h prou~avawa Geografskog insti tuta SANU. U { i rem kontekstu, ona af i r-mi { e dru{ tveno-geografski pri stup u i stra` i vawu pojedi ni h regi ona i sto~ne Srbije, koji su do sada uglavnom prou~avani i z oblasti fizi ~ke geografije. Namera kwi ge je da omogu}i boqe sagl edavawe i re{ avawe geografske problematike u regionalni m i i terregionalni m razmerama, kao i da poka~e mesto, ulogu i zna~aj Svrqi { ke kotl i ne u odnosu na i sto~nu, jugoi sto~nu i cel okupnu teritoriju republike Srbije.

U prvom delu kwi ge autor nas upoznaje sa osnovnim karakteristi-kama Svrqi { ke kotl i ne, kao { to su poreklo, geografski pol o` aj i veli ~na, admi nistrati vno-teritorijalna podela, geolo{ ki sastav i re-qef, hidro{ ke i klimatske odl i ke, poreklo i sastav stanovni { tva i td. Svrqi { ka kotl i na predstavqa jednu od najmarkantn i h popre~ni h kotl i na u karpatsko-bal kanskom luku i sto~ne Srbije, a glavnvo predeono sredi { te i centralno pol i funkci onalno naseqe cel e kotl i ne je gradsko naseqe Svrqi g sa 38 sel a na povr{ i ni od 497km². Na posredni ~kom pol o` aju i zmeju Timo~ke kraje, Poni { avqa i Pomoravqa, u sredi { tu kotl i ne, varo{ Svrqi g i ma ulogu centralne saobra}ajne arterije i zmeju

* Petar Golubovi }: "Svrqi { ka kotl i na soci ogeografska i demografska prou~avawa". Izdava~ka jedi ni ca uni verzi teta u Ni { u, Ni { , 1997.

regionalni h podru~ja i sto~ne i jugo~ne Srbi je. Eti mologi ja nazi va "Svrqi g" upu}uje na i stol menu sredwevekovnu ~ upu, na ~i joj teri tori ji su odvajkada laci rana gotovo sva dana{ wa sel a Svrqi { ke kotl i ne. Razval i ne sredwevekovnog grada Svrqi ga nalaze se u me|ure~ju Ti moka i Beli ce, na uskoj uporedni ~ki i zdu~ enoj, okomi toj kre~wa~koj zaravni . Sva svrqi { ka seoska naseqa mogu se podeli ti – po vremenu i na-i nu postanka – na dve osnovne grupe. Starija su ranosredwevekovna, a mladija poti -u i z XV veka. Prva su jo{ u XII veku kao zemqoradni ~ka sel a i mal a razvijen ne samo duhovni ~ i vot, ve} i kwi ~ evnost srpske recenzi je. Na to ukazuje poznato Svrqi { ko jevanjeqe. Druga grupa naseqa zaseqena je stalni m nastawi vawem VI aha~sto~ara i l i srpskog sto~arskog stanovni { tva. S tim u vezi i razlikovawe dve sasvim razli~ita dela, zapa~ena i stra~ i vawem ti pologi je seoski h naseqa. Zapadni , sa sel i ma zbijenog ti pa gomi laste vrste i "navrstani m" ku}ama u centralnom drumskom delu, i i sto~ni , na vi { i m pol o~ aji ma, sa razbijeni m naseqi ma mahal ske vrste "vlasi nskog vari jeteta". U odnosu na celokupno predeono stanovni { tvi , u sastav stanovni { tva ove oblasti u~estvuje i veoma staro koloni zovano stanovni { two sa preko 90%, naseqeno naj-e{ }e poznati m i storijski m mi graci jama u drugoj polovini XV veka. Seoska naseqa vekovno su se odr`ala u konti nui tetu u ovoj oblasti , jer su na planinskom obodu odr`avane skloni { ta i zbe~ i { ta po ove}im okapi nama i pe}i nama. Sto~arstvo, kao tradicijski oblici pri vre| i vawa, bilo je i ostalo osnova pri vrednog ~ i vota. O tome svedo~e i doskora odr`avani arhai ~ni sto~arski obicaji , kao i pastirska sabor u Svrqi gu.

Centralni deo kwi ge posve}en je prou~avaju savremenih druge{ tveno-geografskih priroda i procesa i ekonomski h karakteristiika. Povr{ina svrqi { ke op{ti ne iznosi 497 km² sa 20.981 stanovnikom. Od ukupnog broja stanovnika u gradu Svrqi gu nastavljeno je 27,3%, a u seoskim naseqima 72,7%. Rast stanovni { tva zabele`en je od 1895 do 1953 godine, a opadavje broja stanovnika u periodu izme|u tri poslednja popisa. Gustina nasecenosti je neravnometra; ve}i broj naseqa nalazi se u isto~nom delu kotl i ne, dok zapadni deo i ma ne{to mawi broj naseqa. Na gustini nasecenosti najvi { e je uticaj regef, odnosno prirodni uslovi zemqij { ta i mogu}nosti wegovog i skorij { }avawa. Demografiska istra~ i vawa strukture stanovni { tva i stakla su u prvi plan i zra~en negativi van trend stanovni { tva. To je u osnovi posledi ca doskora{ we znatni je mi graci je stanovni { tva i industrijska sredi { ta susednih i obli~nih oblasti . Sem toga, va~no obele`je savremeni h mi graci oni h trendova ~i ne dnevne mi graci je u gradove Ni { i Kwa~vac. Unutra{ we-dnevne mi graci je zaposlenog osobqaa u pri vredni varo{ i Svrqi g, tako{e su i zrazi to obelje je dnevni h mi graci ja. Svrqi gu u svakodnevnom odlazu ~ewu na rad gravi ti ra najve}i broj seoski h naseqa, ukqu~uju}i i u daqeni ja naseqa u jugozapadnom delu oblasti koja su mnogo bli~a Ni { u. Treba naglasiti i pojavu da iz grada Ni { a, koji je veliko i interregionalno sredi { te, u svakodnevnu radnu mi graci ju u Svrqig dolazi jedan broj stru~waka stalno uposlenih u industriji Svrqi ga. U celini Svrqi { ka kotl i na predstavqaa poqopri vrednu regiju i u weni m naseqima utvrdjeno je postojanje tri osnovna projekta zvodna reona: zapadni , sredi { wi i isto~ni . Svaki od ovih reona sa{i wava po dva podreona sa posebnim sekundarnim karakteristikama. Uvo|ewem novih poqopri vrednih kulturna, u drugoj polovini XIX veka, zasa}i vawem vi nove loze u periodu izme|u dva svet-

ska rata, kao i industrijskih kulturna u poratno doba (duvan, suncokret), stvoren je polikulturalni turni pejzaž koji je svržiće agrar odlično sve do najnovijeg vremena. U savremeno doba pejzaž model uju sve više planatačni zasadi višeskorodnih eksportnih počoprivrednih kulturna. Planovi mađarskog razvoja opštine Svrži g predviđeno je povećanje pričlane počoprivredne proizvodnje, intenzi visoke farmerskog stolarnstva (gajevanje koza, ovaca, krava, junadi i prirodnih junača), eksploracija plitkih arterskih i zdana za vodosnabdevanje industrije i gradskog stanovništva, stvaranje planinskih plantacija raznovrsnog i ekovog biogeografske razvoj seoskog turizma i dr.

Jedan od najvećih izazova istraživača na terenu predstavlja prikupljavanje informacija o poreklu stanovništva i familiarnoj prirodnosti. U posebnom delu autor nasiči to je za svaku povrh u, upoznaje sa običjem i storiografiskih i geografskih podataka o poljopravu, poreklu, tipu i privrednim prilikama svakog ponaosob od 38 sel a obuhvaćenih Svrži komotljinom, kao i sa podacima i rodovima. Saznajemo da i stariju gotovo svih sel a odlično kuje pokreti vost i vijetetno i zmeđe tave, najčešće pred turskim zulumom i raznim bolestima, te da je deficitni vino stvaranje današnjih stalnih naselja završeno u drugoj polovini XIX veka. Sel o Plitvičima Belo i Maju tri seličta za koja stanovništvo zna i kaže da su se na vijehovim mestima nalazila ranija seljaštva. U selima Varoš, Galibabić, Labukovo, Međi Do, Okruglići i Popovići na lokalnim danas crkvama te na kome je ukopan kameni krst, i uzetnog kulturnog značaja u narodnoj tradiciji. Sel o Laljancu pomije se još u popisu iz 1478-81., a u neposrednoj blizini sel a Plitvičima prolazi karavanski put na kojem je pronađen mičokaz Trebonija Gal a sa ostacima putai zidi nama.

Monografija Svrži će ka kotljinu – sociogeografska i demografska proučavanja sadrži gotovo 400 strana teksta, znalački potkrepljenog i zvornika i literaturom i dobro obogaćenog grafičkim prilozima. U nedostatku zvaničnih istraživačkih regionalnih sredstava i stolne Srbije sa sociogeografskim predznakom, hvaljeno je napomenut prof. Golubovića da nam fotografiskim skenama rawem realnosti otkrije bogatstvo i specifičnosti društveno-geografskih pojava i procesa na području Svrži – ke kotljinu. I stovremeno, podstrek je naučnoj javnosti na dači angažmanu afirmišući savu društveno-geografsku istraživačku, kao sredstva uspešnosti jeg sagledavanja geografske problematike u regionalnim i interregionalnim razmerama.